

**نقش زنان در فرآیند توسعه
(با مروری به برنامه چهارم توسعه)
خانم منیرالسادات دانشور حسینی
عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر**

چکیده

در تعالیم اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، همواره ارزش و اهمیت زن و رعایت حقوق انسانی او، همچون مردان بدون تبعیضی مورد تأکید قرار گرفته است. توسعه اقتصادی نیز بعنوان هدفی آرمانی استفاده از تمام توانمندیها، ظرفیتهای و استعدادها را مورد توجه قرار می‌دهد. براین اساس مقاله حاضر از پنج بخش به شرح زیر تشکیل یافته است:

بخش اول مقاله به بررسی مبانی ارزشی و تئوری مشارکت زنان در توسعه اقتصادی می‌پردازد.

در بخش دوم یک بحث اجمالی در خصوص زنان در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار می‌دهد.

در بخش چهارم شاخص‌های بین‌المللی توسعه اقتصادی مرتبط با زنان، از جمله شاخص توسعه انسانی (HDI)^۱، شاخص مرتبط با جنسیت (GDI)^۲ و شاخص توانمندی بر مبنای

1- Haman Development Index.

2- Geneder – related Development Index.

جنسیت (GEM)^۱ را بر اساس آخرین گزارش توسعه انسانی^۲ سازمان ملل متحد که اخیراً برای سال ۲۰۰۴ منتشر شده مورد بحث و بررسی قرار داده و بر این اساس ضمن یک مطالعه تطبیقی شاخص‌های فوق را برای ایران و چند کشور منتخب مورد بحث قرار خواهد داد. و نهایتاً در بخش آخر مقاله نتیجه‌گیری ارائه خواهد شد.

۱- نقش زنان در فرآیند توسعه: مبانی ارزشی و تئوری موضوع

الف) مبانی ارزشی

در ابتدای بحث، دیدگاه دو نهاد فوق‌العاده مهم حاکی بر روابط اجتماعی، یعنی مذهب و قانون اساسی را در این مقوله مورد اشاره قرار می‌دهیم.

در قرآن مجید و در آیات متعدد ارزش و اهمیت زن و رعایت حقوق انسانی او مورد تأکید قرار گرفته است. دو سوره «نساء» و «طلاق» به زن و مسائل حقوقی او اختصاص یافته است. به ویژه در سوره نساء به حقوق زن اشاره شده و بر تساوی اجتماعی و حقوقی زن و مرد تأکید شده است. همچنین در آیه ۱۳ سوره حجرات، تفاوت بین زن و مرد، در درجه پرهیزکاری و تقوای آنان دانسته شده است. تعالیم عالیة اسلامی نشان می‌دهد که انسانها اعم از زن و مرد در داشتن روح الهی و مقام خلیفه الهی از لحاظ حق و تکلیف، اهداف خلقت، سیر کمالات و رسیدن به مقام قرب الهی و همچنین از نظر نزول و انحطاط و در معرض وسوسه شیطان قرار گرفتن یکسان و مساوی در نظر گرفته شده‌اند.

1- Gender Empowerment Measure.

2- Human Development Report 2994.

در پیش اسلامی «زن و مرد یکی و یگانه‌اند و این یگانگی ریشه در هستی و ماهیت آنان دارد و جبرهای آفرینش این دو را چنان پیوند داده، که هیچ‌گاه و با هیچ شیوه‌ای گسستگی نمی‌باشند. از نظر اسلام زن، زن است و مرد، مرد و هر دو، دو فرد از یک نوعند»^۱

ب) مبانی تئوری

توسعه اقتصادی هدفی است آرمانی، که همه کشورهای عقب‌مانده تمایل دارند تا بر ظرفیت و توان فیزیکی و انسانی خود بیفزایند و در ضمن استفاده از تمام توانمندیها و در پناه تکامل ظرفیت‌ها و توانایی‌ها، اقتصادی قدرتمند داشته باشند. جرالدمی‌یر (۱۹۹۵) توسعه را رشد اقتصادی همراه با تحولات تعریف نموده و تحولات را به تغییرات در دو حوزه تکنیکی و ارزشی خلاصه می‌نماید. ویلیامسون (۲۰۰۰) توسعه را منوط به ایجاد تغییراتی در باورها، رسوم و هنجارها می‌داند. آماریتاسن (۱۹۸۳) توسعه را عبارت از افزایش توانمندیها^۲ و بهبود استحقاق‌ها^۳ و تأکید و توجه به عامل انسانی و سرمایه‌گذاری در منابع انسانی می‌داند. در تعاریف و نظریات توسعه همواره بر دو مطلب تأکید می‌شود اول توسعه منابع انسانی و دوم تغییر زیربنای فکری و ارزشی جامعه.

تمام نظریات توسعه تأکید بر انسان، استفاده از توانمندیهای انسان و توسعه منابع انسانی است و در این رابطه تفاوت بین زن و مرد وجود ندارد. بعبارت دیگر نقش بالقوه زنان و مردان در برنامه‌های توسعه یکسان است. نظریه سرمایه انسانی^۴ نیز توسعه اقتصادی را به توسعه منابع

۱ - حکیمی، (۱۳۷۸)، ص ۱۲.

2- Capabilities

3- Entitlement

4- Human Capital Theory

انسانی و سرمایه انسانی جامعه مرتبط می‌داند (بحث تفصیلی این نظریات خارج از موضوع مقاله حاضر می‌باشد. برای بهره‌گیری بیشتر می‌توان به منابع مربوطه مراجعه نمود).

۲- زنان در برنامه‌های توسعه اول تا چهارم جمهوری اسلامی ایران:

گرچه در ده ساله اول انقلاب (۱۳۶۷ - ۱۳۵۷)، برنامه‌ریزی توسعه به معنای خاص وجود نداشت، ولی شرکت وسیع و عمومی زنان در انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، بدون شک در توسعه درک آنان از محیط و شرایط زیست خود و افزایش خواست زنان برای احقاق حقوق انسانی، دینی و ملی خود تأثیر فزاینده‌ای داشته است. لذا باید گفت انقلاب اسلامی موجب شد که زنان حتی در خانواده‌های سنتی در مسائل اجتماعی و سیاسی کشور مشارکت یابند. سیاست‌های اشتغال این دوره متوجه تشویق زنان به کار در بخش زنانه و عموماً در بخش خدمات و با هدف کمک و مساعدت، و در برخی از مواقع نیز از طریق حذف زنان متأهل شاغل در مراکز دولتی و جذب زنان سرپرست خانوار و استخدام زنان از گروه‌های خاص (از قبیل خانواده‌های شهداء، جنگ‌زده، جانباز و محرومین) صورت می‌گرفت. بحث کارایی و شایستگی مطرح نبود و بیشتر بر اساس قضاوت‌های ارزشی و ظاهراً در نظر گرفتن نیاز زنان اختصاص مشاغل صورت می‌گرفت به همین جهت نیز معمولاً شرایط استخدام زنان نیازمند سهل‌تر بود. در این سالها متأسفانه توزیع مجدد ثروت نیز به ضرر زنان عمل می‌کرد زیرا در نظام غیررقابتی بیشتر تخصیص‌ها از طریق دولت صورت می‌گرفت، مثلاً زمین، خانه و اتومبیل و بسیاری از کالاهای اساسی دیگر بر اساس امتیاز افراد تحت تکفل به مردان واگذار می‌گردید.

بسیاری از خانم‌ها از ثروت شخصی خود بهای آنها را پرداخت کرده تا شوهرانشان امکان بهره‌مندی از امتیازات تخصیصی را بدست آورند.

در اواخر برنامه اول توسعه، دیدگاه حاکم بر اشتغال کشور تغییر نموده و به سمت توجه به کارایی گرایش یافت. در این دوران که همزمان با پایان جنگ تحمیلی بود، آموزش به عنوان اولویت برنامه، هم کارکرد اجتماعی و هم اقتصادی یافت، زیرا هم تعداد زیادی اشتغال ایجاد کرد و هم موجب جذب جوانان اعم از دختران و پسران به تحصیل و در نتیجه به تعویق افتادن ازدواج و کنترل جمعیت گردید. این برنامه موجب بهبود شاخصهای آموزشی و بهداشتی کشور، مخصوصاً در مورد زنان شد و شاخصهای توزیع درآمد ملی بهبودی نسبی ایجاد کرد. برنامه‌های رشد اقتصادی و کارائی در واقع به زنان به صورت نیروی کار ارزان در خدمت توسعه می‌نگریست، لذا اشتغال زنان افزایش یافت بطوریکه آمار و اطلاعات حاکی از آنست که تعداد زنان شاغل در صنایع از $23/2\%$ در سال ۶۵ به $34/5\%$ در سال ۷۵ افزایش یافت و زنان مدیران $3/4\%$ در سال ۶۵ به $12/75\%$ در سال ۷۵ افزایش یافتند.^۱

در برنامه‌های دوم و سوم توسعه، توانمندسازی زنان مورد توجه قرار گرفت بر این اساس از طریق سپردن کار زنان به خودشان با ایجاد مرکز امور مشارکت زنان، تشکیل شوراهای کمیسیون‌های زنان در استانها و تشویق شرکت‌کنندگان زن در انتخابات شوراهای، مسئله زن مورد توجه و عنایت بیشتری قرار گرفت.

۳- زنان در برنامه چهارم توسعه

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که حاصل کار کمیته‌های تخصصی گوناگون و بررسی درجلسات مختلف هیئت دولت و کمیسیونهای مجلس شورای اسلامی است، نهایتاً در جلسه علنی ۸۳/۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی تصویب و پس از ارجاع به شورای نگهبان و رسیدگی مجمع تشخیص مصلحت نظام و موافقت مقام معظم رهبری در اواخر مهرماه ۱۳۸۳ اعتبار قانونی یافت.

در این مقاله صرفاً به موادی از قانون برنامه فوق اشاره خواهد شد که به نحوی مسائل مربوط به زنان را بصورت خاص مورد توجه قرار داده و گرنه کلیت برنامه تفاوتی بین زن و مرد قائل نشده و برای تمام افراد جامعه اعم از زن و مرد تهیه و تدوین شده است. این برنامه از شش بخش به شرح زیر تشکیل یافته است:

بخش اول: رشد اقتصاد ملی دانایی محور در تعامل با اقتصاد جهانی

بخش دوم: حفظ محیط زیست، آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای

بخش سوم: توسعه سلامت، امنیت انسانی و عدالت اجتماعی

بخش چهارم: صیانت از هویت و فرهنگ اسلامی - ایرانی

بخش پنجم: تأمین مطمئن امنیت ملی

بخش ششم: نوسازی دولت و ارتقای اثر بخشی حاکمیت

در بخش چهارم با عنوان صیانت از هویت و فرهنگ اسلامی- ایرانی، دولت مکلف شده که با هدف تقویت نقش زنان در جامعه و توسعه فرصتها و گسترش سطح مشارکت آنها در کشور

«برنامه جامع توسعه مشارکت زنان» مشتمل بر اقدامات ذیل را تهیه، تدوین و تصویب نماید.
(ماده ۱۱۱).

الف - تدوین، تصویب و اجرای برنامه جامع توسعه مشارکت زنان شامل:

- بازنگری در قوانین و مقررات قانون مدنی، در خصوص زنان

- تقویت مهارتهای زنان متناسب با نیازهای جامعه و تحولات فناوریهایی جدید

- شناسایی و افزایش ساختارهای سرمایه‌گذاری در فرصتهای اشتغالزا برای زنان

- توجه به ترکیب جنسیتی عرضه نیروی کار

- ارتقای کیفیت زندگی زنان و افزایش باورهای عمومی نسبت به شایستگی آنان

ب - تنظیم لوایح مربوط به تحکیم نهاد خانواده

ج - تهیه برنامه‌های پیشگیرانه، به منظور رفع خشونت علیه زنان

د - حمایت از ایجاد و گسترش سازمانهای غیردولتی، نهادهای مدنی و تشکلهای زنان

همچنین در این بخش (بویژه ماده ۱۱۲) دولت مکلف شده است به منظور تبیین و تقویت

جایگاه جوانان در جامعه (بدیهی است که حداقل نیمی از جوانان کشور را دختران و زنان جوان

تشکیل می‌دهد) به عنوان سرمایه انسانی و اجتماعی کشور برنامه‌هایی مشتمل بر:

- شیوه‌های اصلاح نگرش عمومی و ایجاد فرهنگ مثبت اندیشی نسبت به آنان

- زمینه‌سازی برای رشد فکری - علمی و ارتقای سطح مشارکت همه جانبه آنان در فرآیند

توسعه پایدار کشور

- افزایش رفاه و سلامت جسمی و روانی

- ایجاد شوق و انگیزه و امید به آینده

- رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیبهای اجتماعی آنان در چارچوب نگرش فرابخشی با استفاده حداکثر از ظرفیتهای موجود دستگاههای اجرایی و سازمانهای غیردولتی از طریق اعمال نظام مدیریت راهبردی در چارچوب برنامه چهارم ظرف شش ماه تهیه نماید. همچنین در ماده ۱۱۷، آمده است که وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، علوم و تحقیقات و فناوری و بهداشت موظف هستند که پشتیبانی‌های لازم را از ورزش کشور بعمل آورند و در این راستا برنامه جامع ارتقای ورزش مدارس، هماهنگی و انسجام و رشد و ارتقای ورزش دانشجویی، توسعه اماکن ورزشی سرپوشیده، افزایش ساعات درس تربیت بدنی، ایجاد باشگاههای ورزشی و تربیت نیروی انسانی مورد نیاز این بخش را تهیه و تنظیم نمایند. نکته جالب آنست که در این ماده به صراحت اولویت زنان مورد تأکید قرار گرفته است.

در بخش ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی و در ماده ۱۰۱، دولت موظف شده است تا در باره فرصتها برای زنان و مردان و توانمندسازی زنان از طریق دستیابی به فرصتهای شغلی مناسب اقدامات لازم را انجام دهد.

در برنامه توسعه تعاون نیز (ماده ۱۰۲) توانمندسازی زنان جهت شکل‌گیری فعالیت واحدهای تعاونی مورد تأکید قرار گرفته است.

در بخش توسعه مبتنی بر دانایی در ماده ۵۴، دولت موظف شده که دوره‌های آموزشی ضمن خدمت متناسب با مشاغل مورد تصدی کارکنان به منظور افزایش سطح کارایی و ارتقای مهارتهای شغلی زنان، از طریق آموزشهای کوتاه مدت ایجاد نماید.

در بحث ارتقاء امنیت انسانی و عدالت اجتماعی (ماده ۹۸)، دولت مکلف شده است به منظور حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای رضایتمندی عمومی و گسترش نهادهای مدنی در سال اول برنامه، طرح جامعه توانمندسازی و حمایت از حقوق زنان در ابعاد حقوقی، اجتماعی و اقتصادی را تهیه و تدوین نماید.

در همین راستا، در (ماده ۱۰۰) به هنگام صحبت از تدوین حقوق شهروندی مسئله حمایت از حقوق زنان و تأمین آزادی و صیانت از آرای مردان و زنان در حق انتخاب شدن و انتخاب کردن و تأمین آزادی تشکل‌های اجتماعی حمایت از حقوق زنان از محورهای عمده این منشور تلقی شده است.

در ماده (۱۰۱) و در بحث از بازار کار و تدوین برنامه ملی توسعه کار شایسته، رفع منع تبعیض و تساوی مزدها برای زنان و مردان در مقابل کار هم ارزش و برابری فرصت‌ها برای زنان و مردان و حتی توانمندسازی زنان مورد تأکید خاص قرار گرفته است.

۴- شاخص‌های بین‌المللی توسعه زنان

توسعه انسانی زنان معمولاً در مقیاس بین‌المللی توسط سه شاخص زیر اندازه‌گیری می‌شود:

الف - شاخص توسعه انسانی (HDI) Human Development Index

برای اینکه وضعیت کشورهای جهان از نظر اقتصادی مورد مقایسه قرار گیرد، شاخصهای متفاوتی ابداع شده است. برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) در ۱۹۹۰ شاخصی تحت عنوان «شاخص توسعه انسانی» محاسبه و همه ساله برای کشورهای عضو گزارش می‌نماید. این شاخص از سه مؤلفه (طول عمر، دانش و توانایی انتخاب یا به عبارتی قدرت خرید) تشکیل می‌شود.

در گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۴، این شاخص برای ۱۷۷ کشور محاسبه و از این بابت کشورها را رتبه‌بندی نموده است. رتبه اول نروژ و رتبه آخر کشور سیرالئون می‌باشد. ایران نیز در سال مورد نظر رتبه ۱۰۱ را احراز نموده.

شاخصهایی که نمایه HDI را مشخص می‌کند عبارتند از:

امید به زندگی در بدو تولد معرف طول عمر، نرخ با سواد بزرگسالان شاخصی از دانش و سهم دریافت از درآمد ملی بعنوان معیار توانائی انتخاب یا قدرت خرید در این شاخص مورد استفاده قرار گرفته است. بطوری که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود این شاخص در دو دهه گذشته بهبود قابل ملاحظه‌ای یافته است.

جدول ۱- وضعیت رشد HDI در ایران

سال	(۱۳۶۶)	(۱۳۷۴)	(۱۳۸۱)
امید به زندگی	۶۶	۶۸/۵	۷۱/۷
نرخ با سواد بزرگسالان	۵۱	۶۹	۷۰/۴
درآمد واقعی سرانه (PPP)	۳۳۰۰	۵۴۸۰	۶۶۹۰
ارزش HDI	۰/۶۶۰	۰/۷۵۸	۰/۷۳۲

Reference: Human Development Report 2004

قبلاً در محاسبه شاخص توسعه انسانی نرخ اشتغال زنان مطرح بود ولی از آنجا که تعداد زنان شاغل در کشورها رشد یافته، بدون آنکه وضع زندگی آنها بهتر شود، و این نکته روشن می‌کند

که زنان در خدمت توسعه قرار گرفته‌اند، بدون آنکه توسعه به حال آنان مفید باشد، بنابراین شاخص سهم دریافت از درآمد ملی جایگزین نرخ اشتغال زنان شد.

جدول شماره ۲ مقدار HDI برای چند کشور منتخب با قید رتبه آنها

رتبه HDI	مقدار HDI	نام کشور
۱	۰/۹۵۶	نروژ
۴	۰/۹۴۳	کانادا
۴۰	۰/۸۴۳	بحرین
۴۴	۰/۸۳۸	کویت
۸۰	۰/۷۵۸	لبنان
۱۰۱	۰/۷۳۲	ایران
۱۴۲	۰/۴۹۷	پاکستان
۱۷۶	۰/۲۹۲	نیجریه
۱۷۷	۰/۲۷۳	سیرالئون

Reference: Human Development Report 2004

بطوریکه ملاحظه می‌شود وضعیت کشور ما از نظر شاخصهای مورد اشاره چندان مساعد نیست. از نظر توسعه انسانی (HDI)، ایران جزو کشورهای با توسعه انسانی متوسط محسوب می‌شود و در بین ۱۷۷ کشور رتبه ۱۰۱ را احراز نموده است.

ب - شاخص توسعه مرتبط با جنسیت (Gender – related Development Index (GDI)

چون شاخص توسعه انسانی نابرابری و اختلاف در جنسیت را نشان نمی‌داد، در سال ۱۹۹۵ برنامه توسعه ملل متحد در گزارش خود، شاخص توسعه مرتبط با جنسیت (GDI) را پیشنهاد نمود. در این شاخص همان متغیرهای HDI ولی برای دو جنس مختلف و به منظور نشان دادن نابرابری بین آنها مورد استفاده قرار می‌گیرد. هرچه GDI در کشوری کوچکتر باشد نشان دهنده

اختلاف جنسیتی بیشتر در آنجا است. در آخرین گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۴ که اخیراً انتشار یافته، این شاخص برای ۱۴۴ کشور محاسبه و آنها را طبقه‌بندی نموده. رتبه اول نروژ با $GDI = ۰/۹۵۵$ و کشور ردیف آخر یعنی رتبه ۱۴۴، از آن کشور نیجریه با مقدار $GDI = ۰/۲۷۸$ می‌باشد. مقدار این شاخص برای ایران در سال مورد نظر $۰/۷۱۳$ و در مرتبه ۸۲ قرار دارد.

جدول شماره ۳- مقدار GDI برای تعدادی از کشورهای منتخب

رتبه کشور از نظر CDI	مقدار GDI	نام کشور
۱	۰/۹۵۵	نروژ
۴	۰/۹۴۱	کانادا
۴۰	۰/۸۳۲	بحرین
۶۸	۰/۷۴۷	عمان
۷۲	۰/۷۳۹	عربستان
۸۲	۰/۷۱۳	ایران
۱۲۰	۰/۴۷۱	پاکستان
۱۴۴	۰/۲۷۸	نیجریه

Reference: Human Development Report 2004

بطوری که ملاحظه می‌شود از نظر شاخص توسعه مبتنی بر جنسیت (GDI)، بین ۱۴۴ کشوری که این شاخص برای آنها در سال ۲۰۰۴ مورد محاسبه قرار گرفته ایران مقام ۸۲ را کسب نموده است.

ج - شاخص توانمندی جنسیتی (GEM) Gender Empowerment Measure

این شاخص با افزودن متغیرهای مشارکت اقتصادی و تصمیم‌گیری، مشارکت سیاسی و تصمیم‌گیری و توانایی بر منابع اقتصادی بدست می‌آید.

مقدار GEM بر مبنای اطلاعات موجود و لازم برای محاسبه این شاخص، تنها برای ۷۸ کشور در گزارش ۲۰۰۴ آمده است. شاخص GEM به چهار عامل زیر بستگی دارد:

الف) نسبت زنان به کل نمایندگان پارلمان

ب) نسبت مدیران زن به کل مدیران جامعه

ج) نسبت زنان متخصص به کل متخصصین جامعه

د) سهم درآمد زنان از درآمد کل کشور

اطلاعات فوق با قید مقدار عددی این شاخص برای تعدادی کشور منتخب در جدول شماره

(۴) نشان داده شده است. همانطور که در جدول مشاهده می شود در سال مورد نظر کشور نروژ با

مقدار عددی ۰/۹۰۸ رتبه اول و یمن با مقدار عددی ۰/۱۲۳ رتبه آخر (رتبه ۷۸) را احراز کرده اند.

ارزش این شاخص برای ایران ۰/۳۱۳ و در رتبه ۷۲ قرار دارد.

جدول شماره ۴- شاخص GEM و عوامل مؤثر بر آن برای چند کشور منتخب

	نروژ	کانادا	ژاپن	پاکستان	بحرین	ایران	بنگلادش	یمن
ارزش GEM	۰/۹۰۸	۰/۷۸۷	۰/۵۳۱	۰/۴۱۶	۰/۳۹۵	۰/۳۱۳	۰/۲۱۸	۰/۱۲۳
مرتبه GEM	۱	۱۰	۳۸	۶۴	۶۶	۷۲	۷۶	۷۸
نسبت زنان در پارلمان	۳۶/۴	۲۳/۶	۹/۹	۲۰/۸	۷/۵	۴/۱	۲	۰/۳
نسبت مدیران زن به کل مدیران	۲۸	۳۴	۱۰	۹	۱۰	۱۳	۸	۴
نسبت زنان متخصص به کل متخصصین	۴۹	۵۴	۴۶	۲۶	۱۹	۳۳	۲۵	۱۵
سهم درآمد زنان از کل درآمد	۰/۷۴	۰/۶۳	۰/۴۶	۰/۳۳	۰/۳۴	۰/۲۹	۰/۵۶	۰/۳۰

از نظر معیار توانمندی تیر (GEM)، کشور ما بین ۷۸ کشوری که امکان محاسبه این شاخص را داشته رتبه ۷۲ را بدست آورده است.

به این ترتیب ملاحظه می‌شود که کشور ما گرچه از نظر توسعه انسانی در دو دهه اخیر پیشرفت نسبتاً خوبی داشته، ولی از نظر شاخص‌های مربوط به زنان از وضعیت چندان مناسبی در مقایسه با اکثر کشورهای جهان سوم برخوردار نبوده است، و حتی از کشورهای بحرین و پاکستان نیز عقب‌تر است. ولی امید است که با تمهیداتی که در برنامه چهارم پیش‌بینی شده در سالهای آینده زنان کشور از موقعیت بهتری برخوردار گردند.

۵- نتیجه‌گیری

توسعه اقتصادی هدف آرمانی همه دولت‌ها در عصر حاضر است و با طرح این عنوان می‌خواهند از تمام ظرفیت‌ها و توانمندیهای جامعه خود بهره بگیرند. از آنجا که در تمام جوامع کم و بیش نیمی از جمعیت را زنان تشکیل می‌دهند، به همان نسبت آنان می‌توانند در صورت فراهم بودن شرایط، در رشد و توسعه جامعه خود نقش داشته باشند. در این مقاله ضمن بررسی اجمالی نقش زنان در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، برنامه چهارم با تفصیل بیشتری مورد بحث و بررسی قرار گرفت. به نظر می‌رسد در صورتیکه مواد قانونی پیش‌بینی شده در این برنامه‌ها به مرحله اجرا درآید، تغییرات اجتماعی، اقتصادی شگرفی را در وضعیت زنان و در نتیجه توسعه جامعه شاهد باشیم.

بر اساس آخرین گزارش که برنامه عمران ملل متحد (UNDP)، در خصوص توسعه انسانی تهیه نموده است، شاخص‌های توسعه زنان در ایران در مقایسه با بسیاری از کشورها پائین است و

این مطلب چهره بین‌المللی کشور ما را ناخوشایند جلوه می‌دهد. در این شرایط لازم است که با یک عزم ملی و تلاشی همه جانبه نیمه فراموش شده جامعه را در امر توسعه درگیر نمود و ارزش‌ها و مقامی را که قانون و شرع برای آنها پیش‌بینی نموده در عمل تحقق بخشید.

با توجه به آمار و اطلاعاتی که در خصوص افزایش نرخ سواد و نرخ ورودی زنان به آموزش عالی در چند سال گذشته انتشار یافته و با توجه به اینکه تقریباً همه صاحب‌نظران توسعه بر اهمیت نقش آموزش اتفاق نظر دارند، به آینده باید با خوش‌بینی نگریست. امروزه ثابت شده است که آموزش با رفاه اجتماعی رابطه مستقیم دارد، آموزش در عین حال که بار مسئولیت زنان را افزایش می‌دهد، توانائی آنها را نیز برای استیفای حقوق خود افزایش می‌دهد. آموزش دختران و شرکت فعال آنان در آموزش‌های عالی بهترین امید برای از بین بردن چرخه محرومیت زنان می‌باشد. بدیهی است که تحصیلات بیشتر، درآمد زنان و مردان را افزایش می‌دهد، ولی بدلیل آثار مستقیم و غیرمستقیم دانائی، بالا رفتن نرخ آموزش زنان علاوه بر افزایش درآمد و مشارکت آنان تأثیرات و تغییرات اجتماعی شگرفی نیز بر جای خواهد گذاشت.

جهانی شدن نیز فرآیندی است که علیرغم تمام ایرادها و مشکلاتی که به ویژه برای زنان بوجود آورده و اینجانب در مقاله دیگری به تفصیل این آثار منفی را برشمرده‌ام^۱، ولی باید اذعان نمود که این فرآیند برای زنان کشورهای در حال توسعه آثار مثبتی نیز به همراه دارد. البته ممکن است عده‌ای اعتقاد داشته باشند که مشکلات زنان کشورهای در حال توسعه، مشکلات نسل

1- N. Daneshvar (2005) , Globalization and women : challenges and opportunities

علیرغم پذیرش این مقاله در کنفرانس بین‌المللی «جهانی شدن» فرصت‌ها و چالشها در کشور هند، متأسفانه به دلایلی امکان ارائه آن فراهم نگردید که احتمالاً یکی از مشکلات زنان می‌باشد.

فعلی است و آنچه در خصوص آموزش و جهانی شدن گفته می‌شود فقط ممکنست که در دراز مدت نتیجه بدهد، ولی من کلام خود را به نقل قولی از سامرز رئیس سابق بخش توسعه بانک جهانی پایان می‌دهم که مردی از باغبانش پرسید: «چقدر طول می‌کشد تا این دانه تبدیل به درخت گردد»، باغبان در پاسخ می‌گوید: «صد سال» آنگاه مرد خطاب به باغبان می‌گوید: «پس هرچه سریع‌تر و همین امروز آن را بکار زیرا که وقت بسیار تنگ است.»^۱

نظرنویسنده مقاله آن است که مشکل زنان در کشور یک مشکل فرهنگی است و اعتقاد به نقش‌های کلیشه‌ای بر حسب جنسیت^۲، از عمده‌ترین عوامل بازدارنده زنان از مشارکت فعال و ایفای نقش‌های اجتماعی و اقتصادی مناسب است و باید با تبلیغات و آموزش‌های صحیح رسالت اسلامی- انسانی زن را در صحنه‌های مختلف تبیین نمود. واقعیت‌های جهان امروز به گونه‌ای است که اگر این امر سازگار با فرهنگ دینی ملی کشور سامان نیابد فشارهای بین‌المللی و عوارض مخرب جهانی‌سازی این امر را بدون نظارت و کنترل به پیش خواهد برد.

۱ - کینک (۱۳۷۶)، ص ۱۶.

فهرست منابع:

- ۱- حکیمی، محمد (۱۳۷۸)، دفاع از حقوق زن، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۲- دانشور حسینی، یزدان دوست، ۱۳۷۷، «لزوم توجه به زنان در فرآیند توسعه پایدار»، مجموعه مقالات اولین همایش تدوین برنامه سوم توسعه کشور، جلد سوم، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
- ۳- دفتر امور زنان نهاد ریاست جمهوری (۱۳۷۴)، گزارش ملی وضعیت زنان در جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- ۴- سازمان برنامه و بودجه، قانون برنامه چهارم توسعه، تهران، ۱۳۸۳.
- ۵- کار، مهرانگیز، (۱۳۷۳)، زنان در بازار کار ایران، تهران، روشنگران.
- ۶- کنیک الیزابت م، (۱۳۷۶) نقش آموزش زنان در توسعه اقتصادی، ترجمه دکتر غلامرضا ارمکی، تهران، انتشارات روشنگران، مطالعات زنان.
- ۷- گزارش توسعه انسانی ۲۰۰۲
- ۸- مرکز آمار ایران، سالنامه آماری - تهران، مرکز آمار ایران، سالهای ۶۵ و ۷۵.
- ۹- موگهی، عبدالرحیم (۱۳۷۳)، سیمای زن، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۱۰- یزدخواستی، بهجت، (۱۳۷۲)، زنان و تغییرات اجتماعی، اصفهان، کمیسیون امور بانوان استان اصفهان.